

УДК 378.147.016:811.161.1'243

**КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ
ПІДХІД ДО МОВИ ЯК ЗАСІБ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ
НАВЧАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМЦІВ**

Гейченко К.І., канд. пед. наук (Запоріжжя)

У статті зроблено спробу представити комунікативно-функціональний опис мови як єднальну ланку між власне системою мови і мовленнєвою діяльністю, який сприяє інтенсифікації навчання російської мови як іноземної.

Ключові слова: комунікативні прийоми, комунікативно-функціональний підхід, російська мова як іноземна, функціонально семантичні поля.

© Гейченко К.І., 2014

Гейченко Е.И. Коммуникативно-функциональный подход к языку – средство интенсификации обучения русскому языку как иностранному. В статье предпринята попытка представить коммуникативно-функциональное описание языка как связующее звено между собственно системой языка и речевой деятельностью, которое способствует интенсификации обучения русскому языку как иностранному.

Ключевые слова: коммуникативно-функциональный подход, коммуникативные приемы, русский язык как иностранный, функционально-семантические поля.

Geichenko K. I. Communicative-functional Approach to the Language as a Means of Intensification of Teaching Russian to Foreign Students. This article is an attempt to present communicative-functional description of the language as a connecting link between a language system and speech activity, which favours intensification of teaching Russian to foreign students.

Key words: communicative-functional approach, communicative methods, functional-semantic fields, Russian as a foreign language.

Мовна підготовка іноземних студентів у ВНЗ нефілологічного профілю ґрунтується на тому, що мова є не просто засобом спілкування, знаряддям думки, системою слів, законів їх зміни тощо, а й об'єктом навчання: не взагалі подання знань або вмінь, а розвиток у студентів здатності користуватися мовою для комунікації. Звідси кінцева мета навчання мови нефілологів – оволодіти і володіти мовою, що вивчається.

Як відомо, практичні навички володіння мовою можуть набуватися та існувати у відриві від теоретичного знання мови або навіть за його відсутності. Саме цю обставину і враховує комунікативно-функціональний підхід до мови, який є пріоритетним у теорії і практиці навчання іноземних мов.

Проблеми комунікативно-функціонального підходу до мови, його структурно-семантичний і комунікативний опис досліджувалися і вивчаються сьогодні багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими (Л.С. Вигодський, Л.В. Вознюк, І.О. Зимня, В.П. Кузольєв, Б.А. Лapidус, О.О. Леонт'єв, Р.Б. Панченко, О.А. Селіванова, В.І. Шляхов та ін.). Проте дотепер у методиці недостатньо досліджено проблему комплексного опису комунікативно-функціонального підходу до мови як чинника інтенсифікації навчання мови, тому ця проблема є актуальною і вимагає подальших досліджень.

Мета цієї статті – розглянути значення комплексного опису російської мови за функціями, що дозволить інтенсифікувати процес мовної підготовки іноземних студентів.

Центром комунікативно-функціонального підходу є мовленнєва діяльність. Продуктом мовленнєвої діяльності, безумовно, є тексти (усні та письмові). Центральне місце, яке в комунікативно-функціональному описі мови належить текстам – це віддзеркалення виключно важливого значення текстів для викладання мови як іноземної. З текстів розпочинається, ними ж і завершується навчання іноземної мови. І завдання викладача – розвивати у студентів навички породження іншомовних текстів.

Шлях від початкових текстів до текстів власного будовання – це є і шлях викладання і засвоєння російської мови як іноземної. А в скороченні цього шляху – сутність інтенсифікації навчання російської мови.

Загальновизнано, що шлях «від текстів до текстів» так чи інакше лежить через засвоєння системи мови. Обійти граматику мови неможливо. Отже, проблема зводиться до того, щоб об'єднати оволодіння граматикую з розвитком мовленнєвих і комунікативних навичок. Звичайно, ця проблема не є новою, і вирішують її викладачі-практики, відколи комунікативна спрямованість стала провідним принципом викладання російської мови як іноземної.

Слід зазначити, що у лінгвістиці необхідність практичного навчання російської мови знайшла своє відображення у вигляді специфічних методів опису відносно недавно. Йдеться про комплексний опис російської мови, а саме: різнорівневих її засобів у напрямку від функції до засобів. Угрупування мовних засобів за мовленнєвими функціями не може замінити основне структурно-семантичне подання мови за рівнями її структури (фонетика, лексика, морфологія та ін.). Але комплексний опис за функціями, безумовно, доповнить і збагатить традиційне представлення системи мови. Користь і сенс такого опису полягатимуть, на нашу думку, в тому, що він може бути єдиною ланкою між власне системою мови і мовленнєвою діяльністю, бо саме такий шлях від певної функції до засобів її вираження проходить студент під час породження мовлення. У голові того, хто говорить, виникає сенс (ідея, мовленнєва інтенція, денотативна ситуація), який він хоче виразити. Для оптимального вираження сенсу

він повинен знайти і застосувати доцільні у даному випадку мовні засоби.

Таким чином, саме опис мови від функцій до засобів і є комунікативно-функціональним підходом до мови. Причому такий опис, за нашим уявленням, поділяється на дві складові:

- функціонально-семантичний опис мови;
- лінгвістику тексту.

Зупинимося на проблемі власне комунікативно-функціонального опису російської мови і його значенні для інтенсифікації процесу навчання.

Як відомо, серед функціонально-семантичних полів виділяються і такі, які пов'язані з вираженням мовленнєвих інтенцій. Наприклад, у складі функціонально-семантичного поля «відношення того, хто говорить до чого-небудь» С.І.Кокоріна називає такий зміст, як бажання, побоювання, сумнів, дозвіл, спонукання, прохання [3: 123]. А. Бондарко, на відміну від своєї первинної «морфологічної» позиції, допускає функціонально-семантичні поля з синтаксичним центром і виділяє поля причини, мети, поступки, порівняння [1: 42]. Назвемо такі функціонально-семантичні поля, які пов'язані з вираженням мовленнєвих інтенцій, інтенціональними функціонально-семантичними полями.

Разом з предикативними (модальність, темпоральність), субстанціальними (наприклад, позначення наявності/відсутності предмета, позначення якості предмета тощо), реляційними (вираження місцевих, причинних, порівняльних і інших відношень) і, нарешті, службовими функціонально-семантичними полями (наприклад, аспектність, нумеральність) інтенціональні поля посідають важливе місце у системі функціонально-семантичних полів.

Засоби інтенціональних полів частково співпадають із засобами реляційних полів. Так, засоби вираження причини як особливого виду відношень між фактами дійсності за умови комунікативного акцентування функціонують як засоби обґрунтування, а тим самим як засоби особливої мовленнєвої інтенції.

Іntenціональні функціонально-семантичні поля співвідносяться з комунікативними прийомами або способами комунікації. За В. Шмідтом [3], комунікативні прийоми (опис, спонукання, обіцянка, обґрунтування, спростування, порівняння тощо), а також

контактивні комунікативні прийоми (наприклад, вітання, прощання, вираження вдячності) служать реалізації комунікативних намірів, мовленнєвих інтенцій.

Таким чином, виникає проблема взаємин між функціонально-семантичними полями і комунікативними прийомами.

Функціонально-семантичними полями, як нам відомо, називаються комбінації різнорівневих засобів мови, що взаємодіють між собою для вираження певної семантичної функції. Причому засоби ці характеризуються польовою структурою, тобто членуються на граматичне ядро і периферію.

Свої комбінації мовних засобів мають у розпорядженні і комунікативні прийоми. Не вирішено ще питання, чи розпадаються ці комплекси мовних засобів, як і функціонально-семантичні поля, на ядро (центр) і периферію або ні. Але вимога граматичного ядра в якості передумови виділення комунікативних прийомів не висувається. Граматичне ядро може бути або не бути. Звідси з'являється можливість розділити комунікативні прийоми на два різновиди: функціонально-семантичні характеризовані і нехарактеризовані.

Характеризовані комунікативні прийоми мають граматичне ядро; а нехарактеризовані його не мають. Ця відмінність важлива для інтенсифікації процесу навчання російської мови як іноземної.

Розглянемо цю відмінність на прикладах. Комунікативні прийоми вираження заборони і застереження мають граматичну опору: наказовий спосіб недоконаного виду + НЕ (наприклад, *«Не подсказывайте!»*) для вираження заборони і наказовий спосіб доконаного виду + НЕ (*«Не упади!»*) для вираження застереження. Заборона і застереження, отже, – характеризовані комунікативні прийоми. Інакша справа – з такими комунікативними прийомами, як докір, продовження мовлення, спростування. Безумовно, і такі мовленнєві інтенції мають у розпорядженні певні мовні засоби. Але чи можна сказати, що вони мають граматичне ядро? Очевидно, ні. Вираження докору, наприклад, ґрунтується передусім на лексичних засобах негативної оцінки: *«У тебя скверный характер»*, *«Ты слишком много говоришь!»*, *«Как ты плохо поступил!»*. У даному випадку важко назвати граматичну, хоч би і синтаксичну, одиницю, яка була б спеціалізована на вираженні докору. А якщо немає граматичного центру, то важко говорити і про наявність

функціонально-семантичного поля. Комунікативні прийоми типу докір, спростування, таким чином, є функціонально-семантичними нехарактеризованими.

Таким комунікативним прийомом, як опис, повідомлення, при їх дуже загальному інтенціональному змісті, відповідає високе функціональне навантаження граматичних одиниць, які обслуговують ці прийоми (наприклад, дійсний спосіб, розповідне речення тощо). Граматичні одиниці містяться тут настільки у загальних рисах, що вони навряд чи можуть бути визнаними характеризуючими ознаками цих комунікативних прийомів. Тому прийоми цього типу слід, мабуть, уважати нехарактеризованими. Але очевидно також, що вони можуть включати функціонально-семантичні елементи, які, у свою чергу, граматично чітко визначені. Якщо, наприклад, у комунікативному прийомі опису виступає опис місця, то вступають у дію засоби функціонально-семантичного поля локативності. Це дає можливість ввести у процес навчання засоби функціонально-семантичних полів причини, умови тощо, і тим самим пов'язати комунікативний зміст з відпрацюванням граматичних основ. У цьому, на нашу думку, і полягає користь роботи з функціонально-семантичними полями і характеризованими комунікативними прийомами у викладанні російської мови як іноземної.

Навчання іноземних мов має свою специфіку, відмінну від специфіки викладання рідної мови. Для викладання мови як рідної розподіл комунікативних прийомів на характеризовані і нехарактеризовані, грає другорядну роль. У процесі викладання рідної мови вибір комунікативних прийомів для навчальних цілей залежить лише від комунікативної специфіки, значущості комунікативних прийомів для конкретних цілей даної форми викладання. Під час навчання ж іноземної мови до комунікативної значущості додається суто мовний момент – необхідність опанувати систему чужої мови, зокрема, тими його елементами, які відмінні від рідної мови студентів. І ось у цьому випадку на допомогу приходять характеризовані комунікативні прийоми. Вони дають можливість поєднувати тренування мовленнєвих функцій з відпрацюванням граматичних основ, наприклад, тренування вираження причини і обґрунтування поєднати із засвоєнням причинних прийменників і сполучників у складі обставин і підрядних речень причини.

Саме так і побудовано більшість навчальних комплексів з російської мови. Уроки цих підручників містять відповідний граматичний, а також лексичний матеріал, що взаємодіють один з одним. Концентратом мовного матеріалу виступають комунікативні мовленнєві зразки з коментарем умов їхнього вживання. Сенс функціонально-семантичного подання матеріалу, таким чином, у тому, щоб одночасно з презентацією граматичних парадигм і в тому ж функціональному напрямі почати розвивати мовленнєві навички, забезпечуючи студентів мовленнєвими зразками – спочатку одним, потім, з урахуванням принципу концентричності, все більшою кількістю зразків. Таке поєднання граматичного матеріалу з вираженням інтенціональних семантичних функцій, граматики з комунікативними прийомами, як ми вважаємо, є ефективним методом скорочення шляху від системи мови до мовленнєвої діяльності. Залежно від умов і цілей навчання акцентувати увагу можна і потрібно чи на одному, чи на іншому моменті.

І звичайно, що під час підготовки філологів-русистів свідоме засвоєння граматичних основ займатиме важливе місце, а при підготовці студентів-нефілологів – мовленнєві зразки.

Проте не можна забувати, що мовленнєві зразки виконують очікувану від них функцію лише за наявності певних умов, а саме:

1) зразки повинні, де це необхідно, супроводжуватися коментарем умов їхнього вживання;

2) презентація зразків має бути підкріплена системою вправ, тобто має бути вказаний шлях автоматизації зразків;

3) необхідно постійно розвивати і підтримувати в іноземних студентів мотивацію опанування цих мовленнєвих зразків.

Остання умова нам здається особливо важливою, тому що інтенсифікація навчання російської мови як іноземної – це справа не лише лінгвістичної оптимізації подання мовного матеріалу. Не менш важливу роль відіграють і психологічні та інші чинники.

На кафедрі мовної підготовки Запорізького державного медичного університету з урахуванням вищевикладеного розроблено профільну програму з російської мови для іноземних студентів-медиків, яка висвітлює комунікативно-функціональний підхід до навчання і наповнена відповідним комунікативним змістом.

Перспективи подальших досліджень цієї проблеми пов'язані

з вивченням комунікативно-функціонального підходу до професійної мови за різними профілями у нефілологічних ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А.В. Бондарко. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 208 с.
2. Золотова Г.А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г.А. Золотова, Н.К. Онипенко, М.Ю. Сидорова. – Изд-во Моск. гос. ун-та им. М.В. Ломоносова, 2004. – 524 с.
3. Кокорина С.И. Проблемы описания грамматики русского языка как иностранного / С.И. Кокорина. – Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 129 с.
4. Михайлова Е.В. Коммуникативный подход в обучении русскому языку учащихся 8–9 классов средней школы / Е.В. Михайлова // Вестник Моск. гос. гуманитар. ун-та им. М.А. Шолохова. Филологические науки. – Вып. № 2. – 2012. – С. 103–108.
5. Самарина Н.В. Функционально-семантическое поле как объект изучения в современной грамматике / Н.В. Самарина // Вестник Адыгейск. гос. ун-та. Серия 2: Филология и искусствоведение. – Вып. № 1. – 2012. – С. 10–14.